

W poszukiwaniu „numinosum”. Rozmowa z Marleną Krupą-Adamczyk

W Hiszpanii uznanie dla literackich walorów twórczości Jana od Krzyża miało swój początek w połowie XIX wieku, kiedy to wprowadzono jego twórczość do kanonu literackiego. Pozycja ta została ugruntowana w wieku XX. W roku 1952 uznano go za patrona poetów języka hiszpańskiego – mówi prof. Marlena Krupa-Adamczyk w „Teologii Politycznej Co Tydzień”: „Św. Jan od Krzyża. Bosa wędrówka na Karmel”.

Julia Rejewska (Teologia Polityczna): W swojej książce *W poszukiwaniu numinosum. Jan od Krzyża w polskiej kulturze XX wieku* ukazuje Pani wpływ św. Jana od Krzyża na polskich twórców XX wieku. Co sprawia, że twórczość tego XVI-wiecznego hiszpańskiego mistyka wciąż intryguje?

Marlena Krupa-Adamczyk (Instytut Filologii Romańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego): Twórczość Jana od Krzyża nadal jest inspirująca dla artystów, ponieważ dostrzegają oni w nim twórcę na wskroś nowoczesnego. Pierwszym, który zdał sobie sprawę z nowatorstwa tej poezji, był Carlos Bousoño, który w 1952 roku stwierdził, że poezje Janowe nie mają nic wspólnego z wiekiem XVI, ale wpisują się doskonale w wiek XX. Ich oryginalność polegała na tym, że Doktor Mistyczny odkrył mechanizmy poetyckie, które w liryce europejskiej zaczęły być używane dopiero przez symbolistów. Janowa

ars poetica, która poniekąd została zdefiniowana w „Prologu” do Pieśni duchowej opiera się właśnie na symbolu postrzeganym jako znak żywego doświadczenia.

Oprócz tego, wraz z poezją Jana od Krzyża dotykamy jednego z głównych problemów literatury nowoczesnej, czyli kwestii niewyraźności ludzkiego doświadczenia. Według Colina P. Thompsona święty Jan od Krzyża miał ten sam punkt wyjścia co postmodernizm, czyli przekonanie o znikomej wiarygodności słów. Doszedł jednak do wniosków zupełnie odmiennych. Zgadzał się, że słowa mogą być pozbawione ostatecznej prawdziwości, jednak nie dlatego, że ona nie istnieje, lecz dlatego, że nie są w stanie zawrzeć w sobie takich absolutów. Święty Jan od Krzyża walcząc o ekspresję swojego mistycznego doświadczenia pragnął uwolnić ludzki język od prób zamknięcia Boga wewnątrz skostniałych konstruktów. Poszukiwał języka, który pozwoliłby mu przybliżyć się do doświadczenia, bez jego nazywania. W ciszy i muzyczności, w porównaniach i kontrastach, we wspomnianych symbolach i paradoksach znalazł rozwiązanie.

Czym jest *numinosum*? W jaki sposób łączy Jana od Krzyża i polskich twórców?

Pojęciem *numinosum* Rudolf Otto starał się opisać doświadczenie leżące u podstaw wszelkiej religijności człowieka. On sam powstrzymywał się od jego precyzyjnego zdefiniowania, a zamiast tego omawiał konstytuujące go elementy percypowane dzięki specjalnej zdolności człowieka, którą nazwał *sensus numinis*. *Numinosum* łączył z uczuciem bojaźni oraz tajemnicy nazwanym *mysterium tremendum*. Innym elementem numinotycznym było jego zdaniem maiestas, czyli

uświadomienie sobie wszechmocy objawiającego się bytu absolutnego. Obraz ten dopełniał *mysterium fascinans*, czyli poczucie niesamowitości preradzające się w pociągające zauroczenie. Zdaniem Mircea Eliade koncepcja ta zawdzięczała swój sukces nowej perspektywie przyjętej przez Otto, który nie zajmował się pojęciami Boga i religii, lecz analizował różne formy doświadczenia religijnego. Nie badał zatem tego, co niepoznawalne, ale efekt jaki zetknięcie z Absolutem wywołuje w człowieku. To właśnie podejście, dalekie od konfesyjności, zafascynowało wielu myślicieli i artystów w XX wieku.

Na horyzoncie tych zainteresowań znalazła się również osoba oraz dzieło Jana od Krzyża, który w prologu do Pieśni duchowej wyznawał, że strofy tego poematu są „wyrazami miłości w poznaniu mistycznym”, a zatem u ich źródła znajdują się najbardziej intymne przeżycia związane ze sferą sacrum. Wielu artystów XX wieku, umieszczając współczesnego człowieka w świecie wymagającym od niego ponownego określenia swojej tożsamości, oraz próbując zdefiniować to, co najgłębiej człowiecze poprzez artystyczną eksplorację życia wewnętrznego, zaczęło stykać się ze wspomnianą tajemnicą *numinosum*. W tym kontekście mistycy stawali się dla nich naturalnymi punktami odniesienia. Zjawisko to miało miejsce w wielu krajach europejskich, w Polsce również.

Czy/W jaki sposób recepcja św. Jana od Krzyża w Polsce różni się od recepcji jego pism w innych krajach?

W Hiszpanii uznanie dla literackich walorów twórczości Jana od Krzyża miało swój początek w połowie XIX wieku, kiedy to wprowadzono jego twórczość do kanonu literackiego. Pozycja ta została ugruntowana w

wieku XX. W roku 1952 uznano go za patrona poetów języka hiszpańskiego. W 1991 roku, podczas międzynarodowego kongresu z okazji czterechsetlecia śmierci karmelity, podkreślano, że jego poezja to jedno ze szczytowych osiągnięć liryki nie tylko hiszpańskiej, ale i uniwersalnej. Porównywano jego geniusz liryczny z geniuszem Cervantesa w zakresie prozy oraz tym Shakespeara w zakresie dramatu

Tymczasem w naszym kraju fakt artystycznej genialności Jana od Krzyża nie jest oczywisty. Postrzegamy go niemal wyłącznie jako hiszpańskiego mistyka doby renesansu, współpracownika Teresy z Ávila w reformie zakonu karmelitańskiego oraz autora fundamentalnych pism z zakresu duchowości chrześcijańskiej. Polska bibliografia na temat Jana od Krzyża jest bogata, ale nie wykracza właściwie w swojej tematyce poza obszar duchowości. Na szczęście hiszpański mistyk od dawna – choć niemal całkowicie niezauważony – wnika do kultury polskiej poprzez wrażliwość naszych rodzimych artystów i myślicieli.

Św. Jan od Krzyża jest znany jako mistyk i poeta. Pani nazywa go także performerem – dlaczego?

Jan od Krzyża komponując *Pieśń duchową* – podobnie jak pozostałe poematy mistyczne – nie tylko poddawał się natchnieniu, ale poszukiwał najbardziej odpowiednich słów zdolnych odkryć i odtworzyć w nim samym ślady mistycznego doświadczenia. Znana jest anegdota o jego spotkaniu z karmelitanką, Magdaleną od Ducha Świętego, która zachwycona Janową poezją, zapytała, czy to sam Bóg podawał mu wersy o tak wyjątkowym pięknie. Jan natomiast miał jej

wówczas odpowiedzieć: „Hija, unas veces me las daba Dios, y otras las buscaba yo” („Córko, czasami dawał mi je Bóg, a czasami sam ich szukałem”). W pismach Jana odnajdujemy wiele świadectw jego wyjątkowej świadomości słowa. Najbardziej interesujące wydają się pod tym względem fragmenty *Drogi na Górę Karmel*, w których Mistyk dokonuje opisu trzech rodzajów słów: sukcesywnych, formalnych i substancjalnych. Jan od Krzyża przywiązywał szczególną rolę do słów substancjalnych, które nazwalibyśmy dzisiaj performatywnymi, to znaczy takimi, które „sprawiają w duszy skutek żywy”. W ten sposób hiszpański mistyk w swoich poszukiwaniach stawał się performerem, ponieważ jak stwierdza Wachowski „czynienie słowami zmienia mówcę w performerą”. Janowe strofy, podobnie jak praktyki performansu, miały być dla hiszpańskiego mistyka „ucieleśnionym wspomnieniem” jak napisałaby Diana Taylor, czy też „zachowanym zachowaniem” według terminologii Schechnera.

Czy rola twórcy na przestrzeni dziejów uległa zmianie? Jaka jest rola twórcy we współczesnym świecie?

Oczywiście, rola twórcy zmieniała się na przestrzeni dziejów. Niestety niezwykle trudno byłoby mi zwięźle odpowiedzieć na to pytanie. Każda odpowiedź syntetyzująca byłaby z góry skazana na wprowadzanie daleko idących uproszczeń i ograniczeń, co nigdy nie jest dobre. Odnosząc się do tematyki, która nas w tej chwili zajmuje, mogę jedynie stwierdzić, że twórczość artystyczna zawsze stanowiła, w określonych kontekstach, przestrzeń duchowych poszukiwań człowieka. Jan Paweł II w Liście do artystów z 1999 roku pisał, że każda autentyczna inspiracja artystyczna wykracza poza to, co postrzegają zmysły, przenika rzeczywistość i stara się wyjaśnić jej ukrytą tajemnicę. Jan Paweł II wyraził w tym tekście żywe przekonanie o tym, że sztuka może być na

swój sposób prawdziwym „źródłem teologicznym”. Dlatego też jego zdaniem nawet w sytuacji głębokiego rozłamu między kulturą a Kościołem to właśnie sztuka pozostaje swoistym pomostem prowadzącym ku doświadczeniu sacrum.